

ANTE GULIN

SREDNJOVJEKOVNI ČAZMANSKI KAPTOL I NJEGOVI PEČATI

1. Literatura i arhivska građa

O povijesti Čazmanskog kaptola postoji prilično opsežna i po kvaliteti različito vrijedna literatura. Nju su uglavnom priložili naši povjesničari, a pokoji manji rad, posebice kad se tiče njegovih pečata, i strani pisci. Osim na takve radove osvrćemo se i na kraće priloge koji nešto više od drugih, općenitijih, govore o utemeljenju Kaptola i njegovim srednjovjekovnim pečatima.

Prvu značajniju i opsežniju povijest Čazmanskog kaptola dao je zagrebački kanonik Toma Kovačević (1664—1724) pod naslovom «*Memoria praepositi et capituli Csasmensis*» u svome dijelu koje se čuva u rukopisu Arhiva JAZU u Zagrebu.¹ Kako se u njemu T. Kovačević koristio samo onom arhivskom gradom koja mu je tada bila dostupna, tako je njegovo djelo kada je riječ o Čazmanskom kaptolu, ostalo nedovršeno. Bez obzira na to ono je još upotrebljivo i valjano jer donosi obilje značajnih podataka, a time i određene rezultate koji mogu i nadalje koristiti pri pisanju jedne opsežnije povijesti te srednjovjekovne institucije javne vjere, stare gotovo sedam i po stoljeća. Uz to se Kovačeviću mora priznati da je u pisanju tog djela, ali i drugih radova općenito, bio vrlo objektivan povjesničar i da u njegove rezultate ne treba sumnjati jer se oni temelje na pouzdanim povijesnim izvorima kojima se on u izobilju služio.

Uz Kovačevićevo djelo svakako vrijedan veće pažnje jest rad mađarskog povjesničara Jánosa Jerneya,² rad manji po opsegu, ali pun povijesnih činjenica. U njemu autor donosi najznačajnije podatke u vezi s utemeljenjem Čazmanskog kaptola, posebice se osvrćući na njegove srednjovjekovne pečate, o kojima će u daljem tekstu biti više govora.

Čazmanski kanonik Milan Kučenjak (1844—1922) objelodanio je u novinama³ nekoliko značajnijih priloga u kojima je opširnije opisao stanje Čazmanskog kaptola, a posebice onda kad se morao preseljavati iz Čazme u druga mjesta.

¹ *Catalogus presulum Zagrabiensium*, sig. II a 70.

² János Jerney, *Csazmaei káptalan, Magyar történelmi tár*, 2, Pesten 1855, str. 43—44 i 155.

³ Črtice povjestničke o kaptolu čazmanskom, *Naše Pravice* (novine), Varaždin 1912, br. 1—16.

Nakon Kučenjaka i drugi čazmanski kanonik Matija Proštenik (1871 — u. poslije 1927) izložio je u svoja dva rada kratak, ali ipak vrlo dobar pregled povijesti te institucije.⁴

Iako radovi navedenih autora nisu neke posebne vrijednosti poput Kovačevićeva djela, ipak oni ga uz neke druge radove novijeg datuma dopunjuju, dajući pritom određeniju i jasniju sliku prošlosti Kaptola. S tim se radovima bez sumnje koriste pri pisanju svoje doista značajne rasprave i drugi zagrebački kanonik Ljudevit Ivančan (1853—1935), koji na kraju skromno priznaje da mu je to »dosta nepotpuna rasprava«.⁵ Međutim, istražujući u mnogim crkvenim i javnim arhivima najstariju povijesnu građu o postanku i životu te institucije, Ivančan je dao izvanredne rezultate koji njegovu raspravu svrstavaju među najbolje radove dosada objavljene o povijesti Čazmanskog kaptola.

Pobivši u njoj dokaze povjesničara Baltazara Adama Krčelića (1715—1778), koji navodi u svom djelu da je zagrebački biskup Stjepan II. samo restaurirao, a ne utemeljio Čazmanski kaptol,⁶ Lj. Ivančan sasvim je sigurno dokazao da ga je taj biskup doista 1232. godine utemeljio, a ne kako su to mnogi prije njega mislili, pa i dokazivali, npr. D. Farlati, János Jerney i drugi, da je to bilo nešto ranije, tj. oko 1222. godine.

Prikupljajući podatke o zagrebačkim kanonicima, Lj. Ivančan je sabrao građu i pri kraju rasprave priložio popis čazmanskih prepošta, koji su tu čast obnašali od utemeljenja Kaptola pa do 1921. godine, a zatim i popis imena čazmanskih kanonika (1307—1870) i začasnih kanonika s kraćim biografskim podacima o svakome. S takvim načinom izlaganja Ivančan je bez sumnje dokazao utemeljenje Kaptola i život njegovih kanonika od početka pa do njegova vremena.

Iako nepotpunu, ali ipak korisnu raspravu za prošlost Čazmanskog kaptola priložio je i Juraj Čuk, donoseći u njoj značajne rezultate koji se nesumnjivo mogu obilato iskoristiti pri pisanju opširnije povijesti Čazmanskoga zbornog kaptola.⁷

Obradujući isprave zagrebačkih biskupa Stjepana I (1215—1225) i Stjepana II (1225—1247), Zlatko Tanodi u svom radu⁷ donosi izuzetno valjane rezultate koji su od posebne važnosti za proučavanje utemeljenja Kaptola, ali i za njegove srednjovjekovne pečate. Naime, iako ne govori posebno o pečatima, ipak u bilješkama tog rada daje mnoštvo povijesnih činjenica iz kojih se vidi velika djelatnost Kaptola kao »vjerodostojnog mjesta«.

I kao zadnje prilog, na kojeg ovdje skrećemo pažnju, jest rad Josipa Buturca.⁸ Rad je podijeljen u dva dijela: dok se u prvom dijelu autor osvrće na utemeljenje Kaptola, njegove posjede i arhivski materijal i na druge crkve u

⁴ 700-godišnjica Čazmanskog kaptola u Varaždinu, Hrvatska straža 1932, br. 102—103; Čazmanski zborni kaptol, Hrvatska enciklopedija IV, Zagreb 1942, str. 212.

⁵ Čazmanski kaptol, Croatia sacra, br. 3, Zagreb 1932, str. 101—149.

⁶ B. A. Krčelić, *Historiarum cathedralis ecclesiae Zagrabienensis partis primae*, tomus I, Zagrabiae (1770), str. 4. i dalje.

⁷ *Okolo Stare i Nove Čazme*, Hrvatska prošlost, knj. 2, Zagreb 1941, str. 95—111.

⁸ *Isprave zagrebačkih biskupa Stjepana I. i Stjepana II.*, Kulturno povijesni zbornik Zagrebačke nadbiskupije, I, Zagreb 1944, str. 317—338.

⁹ *Iz povijesti Čazmanskog kaptola*, Čazma 1226—1976 (zbornik), Čazma 1979, str. 65—79.

mjestu, dotle u drugom dijelu prikazuje seljenje Kaptola pred Turcima 1548. g. ponajprije u Zagreb, gdje se držao kao posebna korporacija kanonika kroz dva i pol stoljeća, a onda 1808. g. u Lepoglavu, da bi nedugo nakon toga prešao 1811. g. u Varaždin, a danas se čuva pri Kaptolskom arhivu u Zagrebu.

Svakako valja napomenuti da taj Buturčev rad donosi osim korisnih podataka još i neke nove, dobivene na temelju nove arhivske građe, dosta značajne za povijest tog Kaptola.

I druge radove na koje ovdje nismo skrenuli posebnu pažnju, jer samo usputno dotiču prošlost Kaptola, valja uzeti u obzir zbog toga što i oni donose niz povijesnih činjenica koje upotpunjuju, a time i pružaju jasniju sliku o djelatnosti tog vjerodostojnog mjesta.⁹

I dok o utemeljenju Kaptola i životu njegovih kanonika postoji poprilična literatura, o njegovim srednjovjekovnim pečatima i o djelatnostima gotovo da i ne postoji. Zbog toga je osnovna namjera ovog rada da uz opći prikaz utemeljenja Kaptola s posebnim osvrtom na njegovu temeljnu ispravu iz 1232. godine prikazemo još opširnije i njegovu srednjovjekovnu djelatnost koju je kao »locus credibilis« obavljaio gotovo od samih početaka, pa sve do kraja druge polovice 18. st. kad se pred Turcima morao skloniti u Zagreb.

Od posebne važnosti za njegovu javnu djelatnost bili su također i njegovi pečati kao sredstvo javne vjere, o kojima je do danas jedino pisao János Jerney, ne citirajući u svom radu one isprave iz kojih je priložio samo crtež drugog po redu kaptolskog pečata iz 1325. godine pod br. 15. Budući da Jerney nije poznavao prvi po redu pečat Čazmanskog kaptola, a time ni arhivske izvore (isprave) pečaćene njime, njegov sfragistički prilog nije potpun i tek se djelomično može upotrebljavati pri daljoj obradi tog materijala.

Srednjovjekovne pečate Čazmanskog kaptola, viseće i utisnute, koje ovdje obrađujemo, pronašli smo uz isprave ili na ispravama ili bez njih u Arhivu Hrvatske i Arhivu JAZU u Zagrebu te u »Radikalnom arhivu« i »Arhivu Čazmanskog kaptola« u Historijskom arhivu u Varaždinu.

Arhivski materijal Čazmanskog kaptola dijeli se na javni i privatni. U javni spadaju »Prothocolla fassionum 1522—1859« (ili kupoprodajni ugovori) s 31 komadom i »Acta loci credibilis«, saec. XIII—XIX, a u privatni »Acta capituli« čije su isprave poredane kronološkim redom, uz veći broj protokola.

Isprave i pečate kojima smo se koristili za ovaj rad nalaze se u ovim skupinama izvora: u Arhivu Hrvatske Acta capituli antiqua, Neoregistrata acta, Acta monasterii Garig i Acta privilegialia; iz Nadbiskupskog arhiva u Zagrebu Episcopalia i Donationalia; iz Arhiva JAZU Diplomata, a iz Historijskog arhiva u Varaždinu »Arhiv Čazmanskog kaptola« (Locus credibilis i Diplomata). Isprave iz zadnjeg fonda nose još i neke dodatne signatore poput slova C, F itd.

⁹ Vidi o tome: J. Buturac — A. Ivandija, Povijest katoličke crkve među Hrvatima, Zagreb 1973, str. 69—75; J. Buturac, Povijest uprave vjerskih organizacija u Hrvatskoj od X—XX stoljeća, Zagreb 1970, str. 42 (izdanje Arhiva Hrvatske u Zagrebu); Opći šematizam katoličke crkve u Jugoslaviji, Zagreb 1975, str. 52 (Izdavač Biskupska konferencija Jugoslavije); D. Szabo, Čazma i njena župna crkva, Katolički list, Zagreb 10. VIII 1916, str. 348—353; isti, Sredovječna gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb 1920, str. 102; A. Scheneider, Popisivače i fotografske snimke umjetničkih spomenika god. 1940, Ljetopis JAZU, sv. 53, Zagreb 1941, str. 178; A. Horvat, O crkvi sv. Marije Magdalene u Čazmi, Čazma 1226—1976 (zbornik), Čazma 1979, str. 137—151.

Od objelodanjenih povijesnih izvora koristili smo se uglavnom Smičiklasovim Diplomatičkim zbornikom I—XVI, Povijesnim spomenicima slobodnoga kraljevskoga grada Varaždina koje je priredio Z. Tanodi i drugom povijesnom literaturom u kojoj je u većem ili manjem opsegu obrađen Kaptol, njegova djelatnost i njegovi srednjovjekovni pečati.

2. Utemeljenje, djelatnost i uređenje Kaptola

U ovom poglavlju nije nam namjera da dokazujemo tko je i kada utemeljio Čazmanski kaptol jer su to Lj. Ivančan, Z. Tanodi, pa i drugi prije spomenuti povjesničari već ranije ustvrdili, nego da prikazemo bar i manji dio njegove široke djelatnosti o kojoj oni nisu pisali, ali koju je Kaptol obavljao poput drugih takvih srednjovjekovnih »loca credibilia« ili institucija javne vjere u sjevernoj Hrvatskoj ili pak onih u Mađarskoj. Po opsegu i vrsti, pa i načinu posla koji je obavljao, nimalo se nije razlikovao od njih.

Datum prve isprave Čazmanskog kaptola od 6. prosinca 1229. godine, čiji je prijepis objavio T. Smičiklas u svom Diplomatičkom zborniku, br. III, str. 314, odbacili su naši povjesničari¹⁰ na temelju krivo čitane godine, stavljajući ispravu u 1279, odnosno 1329. g. Tako odbacivši njezin datum, Lj. Ivančan i Z. Tanodi sasvim su pouzdano dokazali da je Čazmanski kaptol utemeljio zagrebački biskup Stjepan II. svojom ispravom iz 1232. godine. Budući da su tu ispravu Lj. Ivančan i Z. Tanodi, a poslije njih i J. Buturac, podvrgli već ranije paleografsko-diplomatičkoj kritičkoj analizi s kraćim osvrtom na njen sadržaj, ostaje nam da u daljem tekstu iznesemo one najbitnije značajke isprave koje govore kako je došlo do utemeljenja Čazmanskog kaptola, određivanja broja kanonika te o kaptolskim posjedima i приходима kanonika. Ta temeljna isprava predestavljala je u pravom smislu riječi statut Kaptola. Po njoj je on utemeljen i po njenim su odredbama, bar za neko vrijeme živjeli kaptolski kanonici.

Razlog izdavanja, odnosno pisanja te isprave sam biskup Stjepan II. navodi vrlo jasno u njenu opširnijem uvodnom dijelu, u kojem kaže da je svijet nestalan i da stari i nestalnošću nesigurnog vremena labav je i propada, pa se ne bi tijekom vremena ili zbog slabog pamćenja ljudi dodavalo ili oduzimalo ono što se opreznim i razboritim razmišljanjem odlučilo, treba ovjekovječiti svjedočanstvom pisma i brižno predati uspomeni potomstva.

Nadalje u tekstu isprave biskup navodi da je on »djelotvornom milošću Duha Svetoga« sagrađio crkvu u čast Duha Svetoga u Novoj Čazmi (construximus ecclesiam in honore eiusdem spiritus sancti in nuova Chasma), tj. u selu, i da je on naredio da se selo sakupi, odnosno osnuje (in uilla uidelicet quam nos fecimus congregari). U njemu je ustanovio i utemeljio (creavimus et stabiluimus) prepozituru i kaptol od dvanaest kanonika, i to s voljom i pristankom braće Zagrebačkog kaptola.

Osnovni razlog utemeljenju crkve i kaptola svakako je u vršenju bogoslužja, ali i zbog stanovnika toga kraja za koje biskup kaže »inter silvestres et

¹⁰ Milan Šufflay, Iz arhiva ug. narodnog muzeja, Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskoga arkiva, VIII, Zagreb 1906, str. 155—177; Z. Tanodi, o.c., Lj. Ivančan, o.c.

indomitas gentes», što znači, kako je to rastumačio J. Butorač,¹¹ da su u vjerskom i kulturnom pogledu zaostali te ih treba poučavati i kulturno uzdizati.

Nadalje u tekstu isprave biskup Stjepan II. prisvaja sebi i svojim nasljednicima pravo postavljanja prepošta te postavljanja i svrgavanja (skidanja) kanonika sa svim ostalim duhovnim poslovima u istoj crkvi. Određuju se također i crkveni prihodi za uzdržavanje Čazmanskog kaptola i njegovih kanonika.

Tako prepošt postaje arhiđakon arhiđakonata Gušće,¹² s pravom ubiranja četvrtine svih desetina s tog područja uz uobičajene arhiđakonske prihode kojima se pridodaju i prihodi s predija Bijenika (Byenig) koji uživa sam prepošt, bez udjela kaptolskih kanonika.

Prema daljem tekstu isprave ostalim kaptolskim kanonicima podjeljuje se zemlja u Staroj Čazmi sa svim prihodima i pripadnostima, marturinama i svim dohocima i tamošnjom običajnom desetinom, zatim Radihova zemlja u Sv. Martincu u zamjenu za zemlju Kas(i)na sa svim prihodima i pripadnostima, marturinama i desetinama njezinih kmetova, pa onda sva desetina u Novoj

¹¹ Iz povijesti Čazmanskog kaptola, Čazma 1226—1976 (zbornik), Čazma 1979, str. 68 (dalje: J. Buturac, o.c.); Lj. Ivančan, o.c., str. 104.

¹² U srednjovjekovnim latinskim ispravama ovaj toponim dolazi u različitim oblicima: u Smičiklasovu C.D., sv. III, str. 11, god. 1201, navodi se kao »Gesse«, str. 370, god. 1232, kao »Gesce«; sv. VII, str. 165, god. 1293, kao »Guesche«. O tome vidi još: Vinko Sabljar, Miestopisni rječnik kraljevinah Dalmacije Hrvatske i Slavonije, Zagreb 1886, str. 132 (Gušće), str. 426 (Terezovo = njezga Gušće); Franjo Rački, Popis župa zagrebačke biskupije 1334 i 1501 godine, Starine JAZU, knj. IV, Zagreb 1887, str. 207 (item de districtu de Guescha); Juraj Čuk, Podravina od Bednje do Voćinke i susjedna područja do polovice četrnaestoga vijeka, Vjesnik zemaljskog arhiva, 18, Zagreb 1916, str. 213 (Gušće); Josip Buturac, Popis župa zagrebačke biskupije od god. 1334, Kulturno povijesni zbornik zagrebačke nadbiskupije, I dio, Zagreb 1944, str. 422 (Arhiđakonata Gušće — Guescha); Lelja Dobronić, Topografija zemljišnih posjeda zagrebačkih biskupa prema ispravi kralja Emerika iz god. 1201, Rad JAZU, knj. 283, Zagreb 1951, str. 287—288 (Gušće, Gacište); J. Buturac, Iz povijesti Čazmanskog kaptola, Čazma 1226—1976 (zbornik), Čazma 1979, str. 68 (Gušće — Gesse); Isti, Popis župa zagrebačke biskupije 1334 i 1501. godine, Starine JAZU, knj. 59, Zagreb 1984, str. 59—63 (Gušće — Guescha). Oblik toponima Gušće najopširnije je rastumačio J. Čuk u spomenutom radu, navodeći da mu je ime nastalo od stare župe Gušće, kolijevke slavni Beluša, čiji je kraj bio pokriven gustim šumama, pa otuda i taj naziv.

Dodatak Valentina Putanca o toponimu Gušće—Guešće.

Mišljenje se Jurja Čuk može i varirati. Upravo polazeći sa stajališta J. Čuka koji je u mnogim svojim radovima pokrenuo vrlo važan problem postojanja totema u starih Slavena, pa i u Hrvata, moglo bi se početi od totema GUS i GUSKA te bi Gušće/Guešće bilo upravo mjesto ili kraj koji je imao za totem domaću životinju GUS ili GUSKU. Potvrđeni oblici bili bi GASCA = GASKA, što bi bilo upravo početak denazalizacije u ovom toponimu (denazalizacija počinje u 9. stoljeću, a završava u načelu u 11. stoljeću, cf. Slovo 13, str. 169, n. 118), pa je gyska dala GAN-SKA > GASKA u mađarskoj grafiji, a oblik GESSE već pokazuje mađarsku vokalnu harmoniju koja je i posebno potvrđena u liku GUESCHE. Taj oblik osim toga pokazuje da je u 12. st. vokal o/u < q bio diftonskog izgovora UO koji su Mađari za vokalnu harmoniju pretvorili u UE (Guesche > Guešće, usp. niže refleks oe). Da je ovaj toponim postao od gyst sa sufixom — tje, izgovarao bi se Gpstje > GUSTJE/GOSTJE sve do 16. st. (cf. Leskien, Grammatik der Serbo-Kroatischen Sprache, Heidelberg 1914, str. 86, nota 141) i ne bi već u 13. st. u mađarskom mogao dati šč/šć u Guešće/Guešće. Dakle, radi se o totemu GUS/GUSKA, a mađarizirani oblik Guesche > Guešće ukazuje na diftonški izgovor denazaliziranog makedašnjeg slavenskog nazala q (za diftonški refleks od staroslavenskog q govori i pisanje dobrodoeb iz 1201, cf. Codex diplomaticus 3, str. 10, gdje je oe od q u dъръ »dub, hrast«).

Čazmi i napokon u Moslavini desetina plodova, svinja i svega od čega se običava uzimati desetina, zajedno s lanom i kokošima i denarima, koji se zovu »pohisna«.

Isti biskup daje rečenom Kaptolu od vinske desetine koju je primao iz Moslavine 200 kablova vina i polovicu sajmovine ili pjacovine (tributum fori) u Novoj Čazmi radi nabave (tj. obnove) plašteva (pro cappis annuatim renouandis) koji su se upotrebljavali prigodom moljenja brevijara u crkvi.

Uz to biskup daruje Kaptolu i tri vinograda, od kojih jedan u Jelšovi, drugi kod Dobričana, a treći pokraj kaptolse zemlje kod Stare Čazme. Kanonicima Kaptola daje na vječno uživanje ribnjak u Čazmi koji se zove Seelep, i to tako da ni s gornje, a ni s donje strane ne može nitko napraviti novi ribnjak.

Nadalje, Kaptolu daruje u stalni posjed mlin u Grabroncu (Grabrovica?) pokraj velike ceste, zajedno sa zemljištem oko mlina, dosta velikim za uzdržavanje mlinara.

Kaptolu dodjeljuje kmetove zajedno s baštinicima i nasljednicima čija su imena: Dragilo, Malca, Stanka, Precana, Cakan, Cacumera, Danco, Woyslao, Brathovan, Stoysov, Stoidrag, Banco, Dragona, Zoymera, Cupivoy, Pervech, Lubina, Goden, Godislov, Pethco, Guidislaua, Pethna, Dominoo, Stanislaua, Curisa, Demenka, Stanoo, Deslov, Dragna, Suethina, Dragoniga, Suoyha. Zvonarsku službu vršili su: Rufus i njegov sin Stoian, Pelesch i njegov sin Halaputa, Wlchina, Cerne i njegov brat Scinarc.

Kaptolu su podijeljene i dvije kapele, naime sv. Ivana i sv. Martina, koje su sagrađene na kaptolskom posjedu, a crkva Sv. Križa (de Kyris) dana je u posjed kantotoriji na vječno uživanje. Isto tako i lukno, tj. župničko podavanje (saponis), te posjećivanje bolesnika i ostali prihodi župe Nove Čazme podijeljeni su Kaptolu da ih stalno uživa. Osim toga biskup je dopustio i odredio lektoriji, kantotoriji i kustodiji iste crkve od svih živežnih namirnica koje se običavaju dijeliti svakomu po dva dijela.

Uz podjelu ili određivanje tih prihoda biskup je ujedno odredio da nitko osim njega ne može suditi kaptolskim podanicima, tj. kmetovima, a niti protiv njih svjedočiti na sudu svjedoci iz drugih gospoštija. Također, kaptolski podanici nemaju nikakvih obveza prema biskupu i njegovim nasljednicima, ali ako bi ih tko uznemiravao s novim teretima, pa bio to i sam biskup, ban ili tko drugi, samim time potpada pod kaznu izopćenja. Također biskup određuje da sva duhovna sudbenost u Novoj Čazmi pripada Kaptolu. K tome nadalje odlučuje da Kaptol i kaptolski kmetovi mogu na biskupskim pašnjacima bez ikakve zapreke, zajedno s biskupskim kmetovima napasati konje, svinje i rogatu stoku.

U pogledu izbora i potvrde čazmanskog prepošta biskup dodaje »da unatoč tome što smo pridržali sebi i svojim nasljednicima pravo imenovati prepošta, to smo ipak pravo i volju ostavili Čazmanskom kaptolu da između naše drage braće Zagrebačkog kaptola, trojice ili četvorice, koje ćemo mi ili naši nasljednici predložiti, izaberu jednoga prema svojoj dobroj volji, te će ovako izabranoga prepošta zagrebački biskupi potvrditi«. Bude li prepošt krnjio prava Kaptola ili njegovih podanika, biskup mu prijeti izopćenjem iz crkve.

I na kraju teksta isprave, koja je bila potvrđena biskupovim i kaptolskim pečatom kao sredstvom javne vjere, biskup Stjepan II. opominje kaznom svakog onog tko bi pokušao mijenjati njegovu odluku ili je srušiti, ali, ako netko prema tim odlukama postupi dobro i vjerno, na posljednjem sudu neka bude

postavljen uz Gospodinovu desnicu i neka uživa slatku nagradu pravednog suda. Isprava je pisana godine Gospodnje tisuću dvjesta trideset i druge.¹³

Nedugo poslije utemeljenja Čazmanskog kaptola počela je i njegova djelatnost koja se danas vidi u njegovim sačuvanim izvorima, naime u arhivskoj građi koja sadrži isprave i razne druge dokumente s visećim i utisnutim pečatima koje je on izdavao na zahtjev stranaka.

Iako do 1246. godine nije sačuvana nijedna njegova isprava iz koje bi se vidjela bilo kakva njegova djelatnost, ipak mislimo da je on službu javne djelatnosti započeo ranije od navedene godine. Tada naime, mjeseca rujna 1246. g., Kaptol popisuje u svojoj zasada prvoj sačuvanoj ispravi mede posjeda Zdenča, navodeći u njoj imena zagrebačkog biskupa Stjepana II, prepošta Zozima, lektora Pavla, kantora Lovru i kustosa Luku.¹⁴

Nedugo poslije toga, tj. 1251, pred njim se prodaje zemlja u Čazmici,¹⁵ a 1263. Kaptol ustanovljuje zemlju koju je kupio župan Ruha.¹⁶

Godine 1265. Kaptol prepisuje i potvrđuje darovnicu kralja Bele IV. varaždinskom građaninu Kureju iz 1261. godine,¹⁷ a malo poslije, tj. 20. ožujka 1270, prikazuje Kaptol razdiobu posjeda u Moslavini.¹⁸ Uz to Kaptol 9. studenog 1280. javlja papinu legatu biskupu Filipu da je njegov prepošt Jakob izopćio one stanovnike u Virovitici i Lipovljanima koji nisu htjeli platiti dužne desetine zagrebačkom biskupu.¹⁹

Potkraj 13. st. Kaptol obavlja i drugu djelatnost. Tako pred njim 11. veljače 1293. ban Henrik daruje svoju zemlju Mužinju županima Petru i Ivanu, Krstininim sinovima,²⁰ dok Petrovi sinovi Jakob i Mihajlo 16. lipnja 1927. pred njim zalažu svoj dio baštine Cirkvene Jakobu, sinu Blagonje.²¹

S raznovrsnom djelatnošću nastavlja Kaptol i tijekom 14. stoljeća. Po potvrđuju brojne njegove isprave, kako ona od 24. travnja 1303. u kojoj uređuje posjed glogovničkog opata u Opatovcu,²² tako i jedna druga od 29. travnja 1314. u kojoj prepisuje listinu kralja Bele IV. od 19. prosinca 1260. kojom dopušta meštru Tiburciju slobodno raspolaganje svojim imetkom.²³

Kaptol je tada, a i u kasnijem vremenu primao razne naloge od kralja ili bana, o čemu nam opet govori jedna između brojnih njegovih isprava, naime isprava kralja Karla od 22. siječnja 1322. u kojoj mu nalaže da obiđe zemlje Lovrinih sinova Pavla i Dominika, zvanu Pakrac,²⁴ na što Kaptol svojim izvje-

¹³ Ispravu su objavili: Tade Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, vol. III, Zagreb 1905, str. 369—374 (u daljem tekstu: T. Smičiklas, C.D.); Ivan Krstitelj Tkalčić, *Monumenta historica episcopatus zagradiensis*, saec. XII. et XIII, Zagrabiae 1873, knj. I, str. 68—72; Georgius Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, tomus tertius, vol. II, Budae 1829, str. 277—286.

¹⁴ T. Smičiklas, C.D. IV, str. 303—304.

¹⁵ T. Smičiklas, C.D. IV, str. 474—476.

¹⁶ T. Smičiklas, C.D. V, str. 281—282.

¹⁷ Zlatko Tanodi, *Poviestni spomenici slobodnoga kraljevskoga grada Varaždina*, Varaždin 1942, str. 6—8 (dalje: Z. Tanodi, PSSKGV).

¹⁸ T. Smičiklas, C.D. V, str. 526—527.

¹⁹ T. Smičiklas, C.D. VI, str. 364—365.

²⁰ T. Smičiklas, C.D. VII, str. 129—131.

²¹ T. Smičiklas, C.D. VII, str. 282—283.

²² T. Smičiklas, C.D. VIII, str. 46.

²³ T. Smičiklas, C.D. VIII, str. 357.

²⁴ T. Smičiklas, C.D. IX, str. 44.

štajem u roku od mjesec dana, dakle 28. veljače, odgovara kralju Karlu da je izvršio njegov nalog.²⁵

Kaptol je također u svoju široku djelatnost uključivao i potvrđivanje ili ovjeravanje isprava drugih osoba, kao što je to učinio 5—7. studenog 1325. g. s ispravom križevačkog župana Stjepana,²⁶ ili je pak pisao i razne izvještaje, između kojih i onu od 20. siječnja 1332, u kojoj pred njim German i Dešen, sinovi Dionizija, sina Večerena, izjavljuju da su primili potpunu odštetu za učinjena zla od Ivana, sina Nikole, sina Ugrinova.²⁷

Pred njim se također isplaćivala krvarina zbog raznih ubojstava, kako nam to svjedoči isprava koju je on izdao 10. prosinca 1343. godine Jeleni zbog ubojstva njena sina Bartolomeja.²⁸ Članovi Kaptola i nadalje obilaze i opisuju novostečene zemlje ili posjede,²⁹ šalju izvještaje na zamolbu kraljeva,³⁰ obavljaju i druge poslove javne djelatnosti sve do kraja 14. stoljeća.

S gotovo istom djelatnošću nastavlja Kaptol i u 15. stoljeću. Navodimo samo nekoliko raznovrsnijih primjera iz njegovih isprava.

Godine 1411. 7. prosinca Čazmanski kaptol potvrđuje da su plemići od Kneginca izjavili da se u parnici između njih i Varaždina zbog Kneginca pokoravaju presudi Hermana Celjskog,³¹ a 6. kolovoza 1429. izvještava Kaptol kralja Sigismunda da je kraljev izaslanik pozvao pred kralja za 29. IX—6. X. 1429. Jurja, Nikolu i Andriju od Ludbrega u sporu zbog međa njihovih posjeda i grada Varaždina.³²

Istom tada, 13. kolovoza 1429. odgađa Kaptol uređenje međa posjeda grada Varaždina i posjeda Zagrebačkog kaptola radi odsutnosti kraljeva izaslanika do 15. rujna 1429. godine,³³ a ispravom kralja Sigismunda od 17. kolovoza 1429. nalaže se njemu i Požeškom kaptolu da pošalju svoje izaslanike, u prisutnosti kraljeva izaslanika koji će označiti međe između posjeda grada Varaždina te posjeda zagrebačkog biskupa Ivana i Zagrebačkog kaptola.³⁴

U kraćem vremenskom razdoblju od pet godina, dakle od 1. siječnja 1430. pa do 29. lipnja 1435. g., Kaptol je vrlo često izvještavao kralja Sigismunda ili pak od njega primao razne naloge koje je izvršavao kao »locus credibilis«.³⁵ Tijekom druge polovice 1435. godine pa nadalje sve do 1478. slijedi još nekoliko njegovih isprava u kojima on izjavljuje da su zastupnici grada Varaždina pred njim protestirali u vezi s prisvajanjem nekih posjeda od strane nekih plemića ili drugih lica,³⁶ ili pak u kojima šalje razne izvještaje kraljevima Sigismundu i Matiji Korvinu.³⁷

²⁵ T. Smičiklas, C.D. IX, str. 53—54.

²⁶ T. Smičiklas, C.D. IX, str. 581—584.

²⁷ T. Smičiklas, C.D. X, str. 4.

²⁸ T. Smičiklas, C.D. XI, str. 104—105.

²⁹ T. Smičiklas, C.D. XII, str. 498, isprava od 21. VIII 1358.

³⁰ Z. Tanodi, PSSKGV, str. 24.

³¹ Z. Tanodi, PSSKGV, str. 47—48.

³² Z. Tanodi, PSSKGV, str. 71—72.

³³ Z. Tanodi, PSSKGV, str. 72.

³⁴ Z. Tanodi, PSSKGV, str. 73.

³⁵ Z. Tanodi, PSSKGV, str. 85—87, 89—95, 97—98, 102, 115—119, 129—137.

³⁶ Z. Tanodi, PSSKGV, str. 139—141, 153—154, 176—178, 181, 224.

³⁷ Z. Tanodi, PSSKGV, str. 141—142, 149—150, 186—188, 203—204, 236—237.

Početak prve polovice 16. stoljeća Kaptol je nastavio s takvom raznovrsnom djelatnošću koja se ogleda u izvještajima kralju i banovima,³⁸ u prijepisu i ovjeri kraljevskih isprava³⁹ i u drugim poslovima svjedočenja, raznih iskaza i sličnog, koje je kao »locus credibilis« obavljaio nedugo poslije svog utemeljenja 1232. godine, pa sve do kraja 16. stoljeća, a i kasnije, kako nam to svjedoče njegove isprave i druga arhivska građa sačuvana u Historijskom arhivu u Varaždinu, a dijelom i u Arhivu Hrvatske u Zagrebu.

Takvu je djelatnost, kao i većina hrvatskih kaptola, obavljao po ozakonjenom dekretu kralja Andrije II. od 1231. godine⁴⁰ kao zborni ili kolegijalni (collegiale, colegiatum) kaptol u okviru zagrebačke biskupije. To je u srednjem vijeku bilo inače uobičajeno da svaka veća biskupija ima, osim stolnog, barem još jedan, pa čak i dva zborna kaptola radi uspješnijeg obavljanja biskupske službe ili samog bogoslužja. Takav primjer nalazimo i kod pečujске biskupije, koja je s istom svrhom osnovala 1223. godine Požeški zborni kaptol sv. Petra u Požezi.⁴¹

S istom svrhom utemeljio je 1232. godine zagrebački biskup Stjepan II. i Cazmanski zborni kaptol, kako bi se na tom velikom području, koje je sezalo od Križevaca do Orahovice, Pakraca i Banje Luke, mogla što bolje obavljati služba Božja, a k tome i za potrebe tog stanovništva u čijem je kraju djelovao kaptol kao vjerodostojno mjesto i pred kojim se obavljala raznovrsna djelatnost o kojoj smo naprijed govorili.

Takvu djelatnost oko uređivanja međa zemalja, prodaje i darivanja posjeda, isplate uime krvarine ili drugih ošteta obavljali su kanonici kaptola ili njegovi članovi, nakon čega bi se o takvu poslu u kaptolskoj kancelariji sastavio zapis ili kako mi to danas kažemo isprava ovjerena s kaptolskim pečatom kao sredstvom javne vjere. Službu sastavljanja, pisanja, prepisivanja, ovjeravanja i izdavanja isprava strankama obavljao je kaptolski pisar ili sam kanonik lektor, koji je za taj posao uzimao određeni prihod.

Što se tiče uređenja Cazmanskoga zbornog kaptola nije potrebno posebno isticati da je i on bio uređen kao institucija javne vjere poput svih drugih naših kaptola, imavši dvanaest kanonika i svoga prepošta.

Svakako, prvo zvanje ili čast u Kaptolu pripadala je njegovu prepoštu, koji je, kao što smo vidjeli u ispravi zagrebačkog biskupa Stjepana II, dobio od njega posebne ovlasti i prihode, koji se značajno razlikuju od prihoda drugih kaptolskih kanonika. Njegova je dužnost bila, kao što to pokazuje praksa i običaj iz drugih naših srednjovjekovnih kaptola, da saziva kanonike na kaptolske sjednice, da ravna kaptolskim vijećem i da sve donesene odluke provede u stvarnost.⁴²

Iza prepošta po funkciji i časti slijedio je kanonik lektor, koji je u prepoštovoj odsutnosti vršio sve njegove poslove, uz one koji su mu redovno pripadali, npr. pratio je rad kaptolske škole, pisao, odnosno po njegovu nalogu

³⁸ Z. Tanodi, PSSKGV, str. 261—262, 269—272, 282—284.

³⁹ Z. Tanodi, PSSKGV, str. 280—282.

⁴⁰ Vidi o tome opširnije rad Marka Kostrenčića, *Fides publica (Javna vera)* u pravnoj historiji Srba i Hrvata do kraja XV veka, Beograd 1930, str. 102, i dalje.

⁴¹ Vidi moj rad: *Srednjovjekovni Požeški kaptol i njegovi pečati*, Zbornik Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Zagrebu, vol. 13, Zagreb 1963, str. 51—105.

⁴² Popis svih čazmanskih prepošta od 1232. g. (za prvoga se misli da je bio Ugrin) pa sve do 1921. (zadnji Smetiško) donio je Lj. Ivančan, o.c., str. 110—112.

ili pod kontrolom prepisivale su se, pečatile i izdavale kaptolske isprave ili drugi zapisi na zahtjev ili traženje stranaka. U njegovoj odsutnosti zamjenjivao bi ga kanonik podlektor (sublector).

Treće zvanje ili čast u Čazmanskom kaptolu imao je kanonik kantor ili pojac, koji je ravno crkvenom glazbom i sa svim onim što je bilo u vezi s crkvenim pjevanjem. I on je, kao i prethodna dvojica kanonika, naime prepošt i lektor, imao svoga zamjenika, tzv. potkantora (succentor) ili potpovac koji mu je u tome pomagao.

Zadnji među tim zvanjima bio je kanonik kustos (custos) ili čuvar, kojemu je bilo povjerenje čuvanje svih crkvenih dragocjenosti od ruha pa do kaptolskog arhiva.

Iza navedenih časti alijedili su svi ostali kanonici, kojima su bili priključeni i članovi Kaptola u širem smislu, zvani prebendari. Prebendari su činili zbor prebendara, a zajedno s kaptolskim kanonicima sudjelovali su pri svečanom bogoštovlju.

Dužnost kaptolskih kanonika bila je da svakodnevno obavljaju bogoslužje, ako to nije drugačije određeno, koje obuhvaća moljenje kanonskog časoslova, pjevanje koralne mise i služenje zakladnih misa.⁴³ Svakako, osim bogoslužja, koje je bilo primarno, kanonici Čazmanskog kaptola obavljali su i poslove javne djelatnosti o kojima smo naprijed govorili.

Za sve te dužnosti i obaveze primali su kanonici i određene prihode, koji su se tijekom srednjeg vijeka značajnije mijenjali, ali koji su u svakom slučaju uvijek bili manji od npr. prihoda zagrebačkih kanonika. To je posve i razumljivo jer je Čazmanski kaptol u ekonomskom i geografskom pogledu bio mnogo siromašniji od Zagrebačkog kaptola.

Kaptol je kroz srednjovjekovlje bio obdarivan sa značajnijim posjedima koji su mu često oporučno darivani, ali i u obliku poklona. To nam ponajbolje pokazuju primjeri zagrebačkih biskupa Timoteja (1262—1287) i Eberharda (1397—1406, 1410—1419), ali i nekih drugih osoba ili obitelji koje su Kaptolu ili njegovim prebendarima dali brojnije posjede.⁴⁴ Uprkos takvu obdarivanju kaptolski kanonici imali su prema plaćanju papinske desetine od 1332. do 1337. godine dosta skromne prihode,⁴⁵ koji se po svojoj vrijednosti vjerojatno nisu značajnije mijenjali ni kasnije, kako to možemo bar i djelomično uočiti prema iznesenim podacima J. Buturca na osnovi djela J. Adamčeka i I. Kampuša »Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV i XVI stoljeću.«⁴⁶ Iz tih podataka da se razabrati koje su sve posjede imali čazmanski kanonici, koliko su ti posjedi vrijedili i kakvo je bilo stanje prihoda. Između značajnijih posjeda navode se 1473. »villa Capituli Zenthiwan«, 1507. posjedi Lokavec kod Podravske Slatine, Bijenik i glavni kaptolski posjed koji je po mišljenju au-

⁴³ Općenito o dužnostima i obavezama kanonika vidi opširnije: Ante Crnica, Priručnik kanonskoga prava katoličke crkve, Zagreb 1945, str. 83—87.

⁴⁴ Lj. Ivančan, o.c., str. 115—118; J. Buturac, o.c., str. 70—71.

⁴⁵ J. Buturac, o.c., str. 71, navodi prema djelu Monumenta Vaticana, 1/1, Rationes coll. pont. in Hungaria 1261—1375, 1332—1337, Budimpešta 1887, str. 162. i dalje, da je za prvu godinu čazmanski prepošt plaćao 8 maraka, Čazmanski kaptol 6 maraka i 2 penze; druge godine prepošt opet 8 maraka, Kaptol i prebendari 7 maraka, a ostali čazmanski svećenici 7 maraka.

⁴⁶ J. Adamček — I. Kampuš, Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV i XVI stoljeću, Sveučilište u Zagrebu — Institut za hrvatsku povijest, Zagreb 1976, str. 24, 33, 49, 55, 90, 120, 125.

tora morao biti u današnjoj Ivanskoj ili Cazmi. Uz to su Kaptolu zbog siromaštva dodijeljeni i neki drugi prihodi, kao npr. biskupska desetina u Novoj Cazmi.⁴⁷ S takvim prihodima živjeli su kaptolski kanonici gotovo sve do 1548. ili 1549. godine kad su zbog turske sile i opasnosti koja im je prijetila morali pobjeći iz Cazme u Zagreb.

Pred turskom opasnošću kaptolski kanonici sklonili su svoj kaptolski arhiv u utvrđeni dvorac Svibovec kod Varaždinskih Toplica, koji je nažalost ipak znatnije stradao prilikom jedne pljačke 1540. godine.⁴⁸ Međutim, i nakon te nezgode arhiv Cazmanskog kaptola sačuvao je, između ostale izvorne građe, i veći broj svojih isprava (pergamena), koje su ovjerene njegovim, tj. kaptolskim pečatima, o kojima, kao sredstvu javne vjere, govorimo opširnije u narednom poglavlju.

3. Pečati Cazmanskog kaptola

O pečatima Cazmanskog kaptola do danas je nešto ozbiljnije pisao jedino János Jerney. Međutim, kako su njegovi podaci u deskripciji pečata vrlo šturi, tako ćemo ih na ovom mjestu dopuniti s novim i ukazati na veću vrijednost pečata koju su oni imali kao sredstvo javne vjere u službi Cazmanskog kaptola nego što se dosad mislilo.

Kaptolski su pečati bili viseći i utisnuti, a tome još i autentični, uživajući javnu vjeru ne samo u opsegu granica Kaptola nego i na čitavom kraljevskom teritoriju.

O prvom pečatu Cazmanskog kaptola koliko nam je do danas poznato nije nitko pisao, pa čak ni J. Jerney kojega su ti pečati više zanimali od drugih povjesničara. Govoreći u svom kraćem prilogu o drugom po redu pečatu Cazmanskog kaptola, navodi da ga je Kaptol promijenio ili zamijenio oko 1325. godine. Kako je ta godina dosta važna u pogledu promjene kaptolskih pečata, na nju ćemo se osvrnuti nešto kasnije.

U tekstu zasada sačuvane isprave Cazmanskog kaptola od mjeseca rujna 1246. godine govori se vrlo kratko sa svega nekoliko riječi (*presentes litteras nostras sigillo nostro roborates*) o njegovu pečatu.⁴⁹ Nažalost s te isprave, kao ni s mnogih drugih isprava iz kasnijeg vremena nije sačuvan kaptolski pečat. Iako se u većini isprava kroz čitav srednji vijek, pa i poslije toga, navodi u pravnom smislu snaga, valjanost i autentičnost njegovih pečata, njih je međutim prema sačuvanoj i pregledanoj arhivskoj građi iz 13. i prve polovice 14. st. sačuvano u vrlo malom broju, a i u lošem su stanju. Ipak, među njima ima nekoliko i takvih pomoću kojih možemo kronološki odrediti njihovo djelovanje i dati opis pečatne slike.

Prvi zasada poznati i sačuvani pečat Cazmanskog kaptola visi o zelenoj vrpici kaptolske isprave na pergameni iz 1265. godine. U njoj Kaptol prepisuje i potvrđuje darovnicu Bele IV. varaždinskom građaninu Kureju iz g. 1261.⁵⁰

⁴⁷ J. Buturac, o.c., str. 72.

⁴⁸ Lj. Ivančan, o.c., str. 117—118, J. Buturac, o.c., str. 77—78.

⁴⁹ T. Smičiklas, C.D. IV, str. 304.

⁵⁰ Z. Tanodi, PSSKGV, str. 6—8, sa slikovnim prilogom isprave i pečata pod br. 4; T. Smičiklas, C.D. V, str. 360—361.

Pečat je od tamnoga crvenkasto-smedeg voska, kružnog oblika s promjerom 5,5 cm. U potpunosti je jednak jednom drugom sačuvanom pečatu s isprave istog Kaptola od 2. veljače 1277. godine, u kojoj sinovi Druga (Jacobus, Stephanus et Farcasius), Rilča (Domald et Bork) i Vukodruga (Endre et Domady), svi inače »iobagiones castri de Garyg«, prodaju svoju djedovinu, odnosno zemlju Martinovim sinovima.⁵¹ Budući da je ovaj zadnji pečat s isprave iz 1277. g. bolje očuvan, dajemo opis prema njemu.

Tab. I.

Sl. 1. Prvi (viseći) pečat Cazmanskog kaptola iz 1277. g. Arhiv JAZU u Zagrebu, D-II-45. Snimio: I. Buzjak, Fotostužba JAZU

Sl. 2. Rekonstrukcija pečata Cazmanskog kaptola iz 1277. g. (Crtež: A. Gulin)

Pečat visi o pamučnoj vrpici crvene boje koja je provučena kroz pliku isprave. Kružnog je oblika s istim promjerom od 5,5 cm (tab. I, sl. 1, 2). Dok je voštana gruda tamnožute boje i bez protupečata, pečatna slika nešto je svjetlije boje. Iako su rubovi pečata prilično oštećeni, ipak je pečatna slika gotovo u potpunosti uočljiva.

Između dva koncentrična kruga ispisan je s desna odozgo unaokolo natpis koji počinje sa znakom križa: + SIGILLVM. CAPITVLI. SCI. SPV. DE CHASMA. Kraćenice su zastupljene kod riječi: SCI. tj. S(an)C(t)I, i SPV, tj. SP(irit) V(s), pisane obje u abrevijaciji per contractionem. Čitav natpis treba glaziti: + SIGILLVN. CAPITVLI. S(an)C(t)I. SP(irit)V(s).DE CHASMA. Pismo je i ispisanu u obliku rustične kapitale s visinom i širinom slova oko 0,5 cm. Izrazitih osobina kod njihove grafije nema, osim kod slova E koje je uncijalnog oblika. Znak distinkcije su točke.

⁵¹ Arhiv JAZU u Zagrebu, D-II-45; T. Smičiklas, C.D. VI, str. 181—182.

Središnja pečatna slika prikazuje dva izuzetno lijepa i simbolična biblijska motiva. U donjem dijelu pečata, nad konzolom, prikazano je dvanaest apostola u hodu u dva reda. Od unutrašnjeg reda vide se samo glave apostola, uzdignute i okrenute s desna prema lijevo u smjeru hoda. Likovi su odjeveni u naborane haljine koje sežu do stopala nogu. Ruke su im poluispružene, okrenute prema gornjem dijelu slike u čijem je neomeđenom prostoru prikazan Duh Sveti u liku golubice u slijetanju. Djelomično se zamjećuju njeni atributi, krila, rep i glava. Sa samog vrha pečata simbolično izvire dvanaest zraka svjetlosti, za svakog apostola po jedna, u smislu poruke ili vijesti koju im šalje Duh Sveti i koju trebaju slijediti. Apostoli, koji su prikazani u aureoli i do kojih dopiru zrake svjetlosti, prihvaćaju poruku Duha Svetoga, kako to plastično izražavaju njihov poluispružene ruke i glave okrenute prema gore.

Kako je zbornu crkvu Čazmanskog kaptola dao sagraditi zagrebački biskup Stjepan II, »djelotvornom milošću Duha Svetoga«, tako je lik Duha Svetoga, prikazan u liku golubice, ovjekovječen i na tom kaptolskom pečatu, koji po svojoj kompoziciji, reljefnoj plastičnosti i likovnom rješenju majstorove zamisli spada u red poznatijih tadašnjih evropskih pečata.

Okrugli viseći pečat Čazmanskog kaptola sačuvan je i na jednoj drugoj ispravi s kojom Kaptol 15. siječnja 1284. g. potvrđuje da je plemenitašica, udovica pok. Laurencija, župana šopranskog (?), a kćerka pok. bana Čaka, sina Buzadova od roda Buzad, u svoje ime i u ime svoga sina Laurencija, zemlju Kapina, koju joj je dao otac i ban Čak prigodom udaje za sada pok. župana Laurencija, prodala muzičarima »citaristima« Čestinaju i Andriji za dvadeset maraka.⁵²

Pečat je iste veličine i oblika kao i prethodni pečat, ali s vrlo loše uču- vanom slikom, utisnutom u svjetložuti vosak. Visi o crvenoj vrpici isprave.

Uz ta tri sačuvan je i četvrti kaptolski pečat na njegovoj ispravi od 12. rujna 1296. g. Isprava potvrđuje da pred Kaptolom Gabrijan prodaje svoju zemlju Ladislavovac u garešničkoj županiji Ladislavu, sinu Ugrina.⁵³ Od pečata je sačuvana jedino njegova poleđina bez protupečata s pamučnom vrpcom tamnozeleno boje.

S takvom pečatnom slikom svojih pečata služio se Kaptol čini se do 1305. godine. Tada, nalme, 19. svibnja te godine prepisuje on na molbu meštra Henrika de Othna dvije svoje isprave, jednu od 31. ožujka 1277, a drugu iz iste godine, u vezi s nekakvim posjedom Othne. Iz teksta isprave, kako on djelomično glasi (ut tenorem eorundem nostris in litteras patentibus de verbo ad verbum inseri et transscribi nostroque sigillo /nou/ o innouari facerimus),⁵⁴ doznajemo za novi Kaptolov pečat.

Ako je vjerovati Smičiklasovoj bilješci na kraju teksta isprave (»Na hrptu vidi se trag, gdje je bio pritisnut ovalno-šiljati pečat«), onda nema nikakve sumnje, ili je ne bi trebalo biti, u riječi »/nou/o koju je on dopunio, a niti da je te godine, a možda čak i ranije, Čazmanski kaptol promijenio svoj stari,

⁵² Arhiv Čazmanskog kaptola »locus credibilis« diplomata, stara sig. C, br. 43, ili F, br. 3.

⁵³ Arhiv JAZU u Zagrebu, D-11-83; T. Smičiklas, C.D. VII, str. 252—253.

⁵⁴ T. Smičiklas, C.D. VIII, str. 102.

prvi pečat u novi, drugi po redu.⁵⁵ To nam potvrđuje i originalna isprava na pergameni od 6. prosinca 1312. godine u kojoj kaptol prepisuje iz isprave kralja Andrije III. opis međa zemlje Čanjeva na molbu župana Jakova Malenoga.⁵⁶ Naime, na poleđini te isprave vidi se ne samo jasan trag utisnutoga kaptolskog pečata, oblika mandorle, nego i pečatna kožica koja je i danas sačuvana s funkcijom da drži pečatni vosak za poleđinu isprave.

Prema tome ta nam isprava potvrđuje da je već tada Čazmanski kaptol upotrebljavao svoj drugi po redu pečat, koji ima oblik mandorle.

Isto tako valjan ili još bolji dokaz, iako iz nešto kasnijeg vremena, daje nam i druga jedna originalna isprava na pergameni s vrlo dobro ušćuvanim visećim pečatom od 31. siječnja 1319. g. U ispravi stoji da pred Kaptolom Martin i Abram iz Rakovca prodaju polovicu posjeda Gostovića za pedeset maraka Nikoli Ludbreškom.⁵⁷

Time sve tri te isprave ispravljaju i dopunjuju Jerneyevo mišljenje da je Čazmanski kaptol promijenio svoj prvobitni okrugli pečat oko 1325. godine. On se pozivlje na ispravu Čazmanskog kaptola od 2. rujna 1325. u kojoj Kaptol prepisuje svoju ispravu od god. 1273, a kojom Ladislav brat Gavre daruje redovnicama sv. Marije u Garešnici dva vinograda.⁵⁸

Međutim, iako tekst te isprave, kojega on djelomično donosi (*exibuit nobis litteras priuilegiales — — confectas antiquo sigillo nostro rotundo — — ut tenorem et formam earundem nostris in alys litteris priuilegialibus — transcribi facerimus, sigilloque nostro nouo et authentici consignari*), zaista govori o starom okruglom pečatu, a nakon toga i o novom autentičnom, ipak se nigdje u tekstu ne spominje da ga je Kaptol baš te, ili oko te godine promijenio. Da je Jerney pogledao isprave Čazmanskog kaptola iz ranijeg vremena, koje smo ovdje naveli, zasigurno bi godinu njegove promjene stavio oko 1305, a možda čak i prije. To nam sasvim pouzdano dokazuju i one dvije isprave iz 1312. i 1319. godine s dva dobro očuvana pečata, prema kojima i prilažemo njihov opis (tab. II, sl. 3), mada ga je posve šturo opisao i Jerney priloživši crtež pečata iz 1325. godine (tab. III, sl. 5).

Pečat je oblika mandorle, veličine 7,8 x 5 cm s protupečatom utisnutim palcem ruke s vrlo jasnim otiskom. Voštana gruda je od vrlo sjajnoga smeđeg voska, presjeka oko 2 cm. Visi o vrpci zelene, žute i crvene boje spletene u pletenicu i pričvršćene za pliku isprave. Rubovi pečata, visine 5, a širine 3 mm, gotovo su potpuno uništeni. Pečatna slika u cijelosti je sačuvana. Nju omeđuju dvije zaobljene linije, od kojih je unutrašnja linija sastavljena od niza sitnih bisera. Natpis ne započinje sa znakom križa, kao što je to inače uobičajeno kod kaptolskih pečata, pa i njegova prvog pečata, nego s ukrasnom gotičkom viticom iza koje slijedi »SIGILLVM CAPITVLI ECCLIE CHAZMENSIS«. Kraćenica je jedino zastupljena kod riječi ECCLIE, pisane u abrevijaciji per contractionem. Dopunjujući je dobiva se potpun natpis: SIGILLVM CAPITVLI ECCL(es)IE CHAZMENSIS. Tip slova je gotička majuskulna kapitala, visine 4 mm s uncijalnim slovima E, M, N, Z i H.

⁵⁵ Kako ta isprava nije vraćena iz Državnog arhiva u Budimpešti u Arhiv Hrvatske u Zagrebu, iz nemogućnosti smo provjeriti Smičiklasovu bilješku i njen navod.

⁵⁶ Arhiv JAZU u Zagrebu, D-III-18; T. Smičiklas, C.D. VIII, str. 323.

⁵⁷ Arhiv Hrvatske u Zagrebu, Neoregistrata acta (dalje: NRA), fasc. 446, br. 11, M.O.D.L. 33337; T. Smičiklas, C.D. VIII, str. 521—523.

⁵⁸ T. Smičiklas, C.D. IX, str. 258.

Sl. 3. Drugi po redu (višeći) pečat čazmanskog kaptola iz 1319. g. Arhiv Hrvatske u Zagrebu, N. R. A. fasc. 446, br. II. Snimio: I. Buzjak

Sl. 4. Utisnuti pečat Čazmanskog kaptola iz 1684. g. Arhiv Hrvatske u Zagrebu, N. R. A. fasc. 1, br. 35/2. Snimio: I. Buzjak

Sl. 5. Crtež pečata Čazmanskog kaptola iz 1325. g. prema J. Jerneyu

Pečatna slika podijeljena je u tri polja s tri različita sadržaja. U donjem dijelu pečata prikazana su tri klasa žita, koja najvjerojatnije simboliziraju plodnost tog kraja, ili pak euharistijski simbol, koji u svojoj simbolici očituje Kristovu ljudsku narav.⁵⁹

Nad klasjem je središnja pečatna slika sastavljena iz više simbola i elemenata koje treba pojedinačno razraditi.

U prvom redu to je gotički triptih, koji uz svoju likovnu funkciju simbolizira vjerojatno nekadašnje pročelje kaptolske zborne crkve Duha Svetoga. S desne i s lijeve strane, u gotičkim nišama iz kojih izrastaju gotički zvonici, prikazano je po šest apostola u aureoli u naboranim haljinama, koje sežu do same konzole na kojoj stoje likovi svetaca. Njihovi su pogledi uprti prema središnjoj niši s romaničkim lukom u kojoj je prikazana Blažena Djevica Marija s malim Isusom u naručju lijeve ruke. Niše su međusobno odvojene s dva okrugla stupića s izrazito naglašenom bazom, središnjim dijelom i zabatnim završetkom. Iznad središnje niše prikazan je Duh Sveti u liku golubice, koja slijećući okomito nosi vijest apostolima. Do nje je uz desni zvonik prikazan dvostruki križ (crux gemina). Moguće je da takav križ simbolizira dominaciju kaločke metropolije nad zagrebačkom biskupijom, a ove opet nad Čazmanskim kaptolom.

Motiv s apostolima preuzet je s prvog pečata na ovaj drugi da se ne bi izgubio kontinuitet slikovnog sadržaja pečatne slike. Međutim, kako se lik Bogorodice s Kristom neobično mnogo slavio na Zapadu, osobito u Francuskoj, tako je također zauzeo vidno mjesto i u našoj crkvenoj ikonografiji, posebice na našim srednjovjekovnim kaptolskim pečatima (Zagrebačkog, Dubrovačkog, Zadarskog i Senjskog kaptola), među koje pripada i pečat Čazmanskog kaptola s njezinim likom.

U samom gornjem dijelu pečata, nad oba zvonika, u aureoli i s krunom na glavi prikazan je Bog Otac,⁶⁰ a ne sv. Petar, kako tvrdi J. Jerney u svom radu. S desnicom s tri ispružena prsta u znaku Sv. Trojstva blagoslivlja, a s lijevom pridržava knjigu. Svečev lik frontalno je koncipiran s gotičkim osobinama.

Takvu pečatnu sliku u potpunosti nose i svi drugi viseći kaptolski pečati od navedene godine pa sve do kraja 17. st., do kada smo pregledavali njegov arhivski materijal.⁶¹

Međutim, na ispravama ili prijepisima Čazmanskog kaptola, bolje od višecih, ušćuvani su utisnuti njegovi pečati (sigilla impressa), kojih ima u veli-

⁵⁹ Vidi o tome opširnije: Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva (uredio Anđelko Badurina), Zagreb 1979, str. 594, s.v. »Žito«.

⁶⁰ Isto, str. 351, »Krist Pantokrator«, str. 390, »Majestas Domini«.

⁶¹ Arhiv Hrvatske: Acta monasterii Garig, fasc. 1, br. 8, M.O.D.L. 35767, pečat iz 1319; fasc. 1, br. 32, M.O.D.L. 35176, pečat iz 1336; fasc. 1, br. 35, M.O.D.L. 35183, pečat 1340; fasc. 1, br. 19, M.O.D.L. 35196, pečat iz 1343; fasc. 1, br. 20, M.O.D.L. 35187, pečat iz 1343; NRA, fasc. 1509, br. 50, M.O.D.L. 33610, ili T. Smičiklas, C.D. XIII, str. 327, pečat iz 1363; NRA, fasc. 1598, br. 25, M.O.D.L. 33971, ili T. Smičiklas, C.D. XIII, str. 396, pečat iz 1364; NRA, fasc. 465, br. 12, M.O.D.L. 33309, ili T. Smičiklas, C.D. XIII, str. 546, pečat iz 1366; Acta privilegialia, 1/46 ili stara sig. 50, pečat iz 1492; Acta capituli antiqua, fasc. II/3, br. spisa 38—54, god. 1469—1645, br. isprave 43/1, pečat iz 1590.

kom broju.⁶² Njihova je pečatna slika u cijelosti jednaka visećim pečatima, što nam potvrđuje i priloženi primjerak pečata iz 1648. godine⁶³ (tab. II, sl. 4).

Kod tih utisnutih pečata valja napomenuti da se ni u jednom tekstu isprava Čazmanskog kaptola, ili gotovo nigdje, do 1400. godine ne navodi bilo što o utisnutim pečatima, za razliku od visećih o kojima se stalno naglašava njihova autentičnost. Osnovni razlog je u tome što su se utisnuti pečati gotovo uvijek nalazili na manje važnim dokumentima ili bilo kakvim drugim prijepisima, pa ih kaptolski pisar zbog toga i ne navodi. Bez obzira na to njihova je autentičnost bila u potpunosti jednaka visećim pečatima.

Isprave je, kao što je to bila već ustaljena ili poznata praksa u svim kaptolima, pisao gotovo uvijek kaptolski pisar, a rjeđe i sam kanonik lektor, koji je imao drugo zaduženje, naime da ispravu, pošto je napisana, pregleda i da je pečati utisnutim ili visećim kaptolskim pečatom, već prema njenu značenju.

I ovaj drugi po redu pečat Čazmanskog kaptola, odnosno njegov pečatnjak, po svojim graverskim kvalitetama spada u reprezentativnije pečate toga doba kod nas, ali i u Evropi. To prije svega pokazuje njegov izvanredno dobro obrađen reljef, a i modelacija likova koji su na zavidnoj visini iznijansirani. S tim pečatom, odnosno pečatnjakom, služio se Kaptol još od 1305, ako ne i ranije, pa sve do kraja 18. stoljeća, a možda čak i kasnije.

4. Pečati Čazmanskog kaptola u službi vjerodostojnog mjesta

Prema sačuvanim arhivskim izvorima može se reći da je djelatnost Čazmanskog kaptola od njegova utemeljenja pa sve do kraja srednjega vijeka, a i poslije, bila vrlo živa, raznovrsna i neprestana. Vršio je istu službu vjerodostojnog mjesta kao i Zagrebački, Požeški ili Bosansko-đakovački kaptol, izdajući svoje isprave i druge dokumente pečaćene svojim autentičnim visećim i utisnutim pečatima.

Iako nije sasvim sigurno kada je Kaptol počeo raditi kao »locus credibilis«, ipak pretpostavljamo da je to bilo nekoliko godina nakon njegova utemeljenja 1232. godine. Tada su naime već Zagrebački, pa i Požeški kaptol obavljali javnu djelatnost, pa nema nikakva razloga da je ona bila uskraćena ovom Kaptolu. Naprotiv, kako je kralj Andrija običajno pravo za hrvatske kaptole ozakonio 1231. godine, onda nema nikakve sumnje da se s njim kroz čitav srednji vijek koristio i Čazmanski kaptol. O tome ponajbolje svjedoče i njegove isprave u čijem se tekstu gotovo uvijek naglašava valjanost njegovih pečata. Tako npr. u prvoj njegovoj sačuvanoj ispravi iz 1246. g. u formuli koroboracije navodi se i njegov pečat »nostro sigillo« s kojim je ta isprava bila potvrđena. I u drugim njegovim ispravama iz kasnijeg vremena govori se također u formuli koroboracije o njegovu autentičnom pečatu »nostro sigillo

⁶² Arhiv JAZU u Zagrebu: D-III-91, pečat iz 1332; D-VI-8, pečat iz 1373; D-XIII-64, pečat iz 1461; D-XIV-36, pečat iz 1466; D-XVII-34, pečat iz 1464; D-XIX-14, pečat iz 1495; D-XXIV-92, pečat iz 1518; D-XXV-86, pečat iz 1522; D-XXVI-30, pečat iz 1523, Arhiv Hrvatske u Zagrebu, Acta privilegia II, br. 63, pečat iz 1550; Acta capituli antiqua, fasc. I-II, br. 19-39, god. 1352-1776, sadrži prijepis isprava Čazmanskog kaptola pod br. 31 iz 1691, br. 34, iz 1749, 35/1, 2, 3 iz 1684. g. s utisnutim pečatima.

⁶³ Arhiv Hrvatske u Zagrebu, Acta capituli antiqua, svežanj 1-2, fasc. 1. br. 35/2, god. 1352-1776.

authenticos,⁶⁴ ili pak »appensione nostris sigilli autentici.«⁶⁵ Iz tog ujedno izlazi da su pečati tog Kaptola bili uistinu autentični, uživajući na svim vrstama isprava javnu vjeru. To nam potvrđuju i druge njegove mnogobrojne isprave, između ostalih i ona od 14. veljače 1277. g. (u kojoj se radi o prodaji zemlje) s dobro očuvanim okruglim oblikom kaptolskog pečata.⁶⁶

Istu djelatnost obavljao je Kaptol u 14. stoljeću. Tako 31. siječnja 1319. g. izdaje originalnu ispravu na pergameni potvrđenu autentičnim visećim još i danas dobro očuvanim kaptolskim pečatom. Zabilježeno je da se pred Kaptolom prodaju neki posjedi za pedeset maraka Nikoli Ludbreškom.⁶⁷

Originalnu ispravu od 24. prosinca 1363. g., u kojoj Kaptol odgovara na pisma zagrebačkog biskupa Stjepana, banskog namjesnika od 12. prosinca 1363, da je izaslao kanonika Benedikta, te da je ovaj sudjelovao pri uvođenju Nikolina sina Stjepana u dio posjeda Kyrstalfelde (Tapolcha), što ga je proveo banov izaslanik Leukus, zvan Vrdugh, također pečati svojim autentičnim i visećim kaptolskim pečatom.⁶⁸

Nedugo poslije toga, tj. 3. svibnja 1376. g., piše između mnogobrojnih pergamenâ i onu u kojoj se pred njim Nikola Stjepanov i njegov sin Fabijan odriču prava na posjede Raven i Zlonin u korist Ivana Fabijanova, njegove žene i nasljednika. Tekst formule koroboracije kazuje pri kraju te isprave o njegovu visećem i autentičnom pečatu: »In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras privilegiales pendentis et autentici sigilli nostri munimine roboratas...«⁶⁹

Takvu ili sličnu djelatnost kao »locus credibilis« obavljao je Kaptol i kroz čitavo 15. i 16. stoljeće, o čemu nam svjedoče brojne njegove isprave potvrđivane u tom razdoblju većinom utisnutim, a rjeđe visećim autentičnim pečatima.

Prema svom obliku i formi isprave Čazmanskog kaptola minimalno su se razlikovale jedne od drugih. Iako njegova prva sačuvana isprava iz 1246. g. počinje intitulacijom s formulom pozdrava (Vniuersum Chasmensis ecclesie capitulum, ipak se takav oblik nije duže zadržao u narednom vremenu. Do 1264. g. taj oblik ponajčešće glasi »Capitulum Chasmensis ecclesie«, a nakon toga »Nos capitulum Chasmensis ecclesie«.⁷⁰ U narednim stoljećima oba oblika međusobno se izmjenjuju.

Iza intitulacije slijedi formula promulgacije (javno oglašavanja), koja je češće pisana kao — significamus omnibus presencium per tenorem — ili pak u nešto širem obliku poput ovog — memorie commendantes significamus quibus expedit vniuersis presencium per tenorem, quod —. Međutim, nije isključen ni ovakav oblik: »Ad vniuersorum noticiam harum serie volumus peruenire, quod...« Takva je formula rjeđe zastupljena, ali se gotovo ni po čemu ne razlikuje od isprava npr. Zagrebačkog ili pak Požeškog kaptola.

⁶⁴ T. Smičiklas, C.D. VI, str. 366.

⁶⁵ T. Smičiklas, C.D. XI, str. 396.

⁶⁶ Arhiv JAZU u Zagrebu, D-II-45.

⁶⁷ Arhiv Hrvatske u Zagrebu, NRA, fasc. 446, br. 11; T. Smičiklas, C.D. VIII, str. 521.

⁶⁸ Arhiv Hrvatske u Zagrebu, NRA, fasc. 1509, br. 50; T. Smičiklas, C.D. XIII, str. 327.

⁶⁹ Arhiv JAZU u Zagrebu, D-VI-28; T. Smičiklas, C.D. XV, str. 201.

⁷⁰ T. Smičiklas, C.D. V, str. 319.

Ni formula koroboracije (corroborare – osnažiti) isprava Čazmanskog kaptola po svojoj formi i obliku ne razlikuje se bitnije od isprava drugih naših srednjovjekovnih kaptola. Ona uglavnom glasi: »In cuius rei memoriam presentes litteras nostras ad instantiam et petitionem parcium contulimus sigilli nostri munimine roboratas« ili: »In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras privilegiales pendentes et autentici sigilli nostri munimine roboratas duximus ad petitionem parcium concedendas.« Iz nje gotovo uvijek doznajemo da su kaptolske isprave bile stalno pečaćene kaptolskim visećim ili utisnutim autentičnim pečatom.

I kao zadnja formula jest formula datuma (datatio) koja sadrži datiranje isprava po blagdanima i ferijama. Dok je prva njegova sačuvana isprava iz 1246. datirana s vrlo kratkim oblikom: »Anno gracie millesimo ducentesimo quadagesimo sexto, mense septembri,«⁷¹ kao i druga: »Datum ab incarnatione domini millesimo ducentesimo quinquagesimo primo,«⁷² ostale se isprave iz kasnijeg razdoblja ne mogu svrstati u ovu formulu, jer imaju nešto proširen oblik, kao što pokazuju i ovi primjeri: »Datum et actum feria tercia proxima ante festum cathedre beati Petri apostoli, anno domini millesimo CCC^oXL^o-tercio,«⁷³ »Datum die dominico proximo ante festum beate Margarethe virginis et martiris, anno domini millesimo CCC^{mo} septuagesimo septimo,«⁷⁴ »Datum in octavis festi pentecosthes anno domini millesimo CCC^{mo} octuagesimo tercio prenotato.«⁷⁵

Osim takva oblika datacije isprave Čazmanskog kaptola nose i drugi njen oblik, pomoću kojega možemo kronološki odrediti djelovanje pojedinih njegovih prepošta, lektora, kantora i kustosa. S takvim oblicima datuma služio se Kaptol u svojim ispravama do kraja srednjega vijeka.

Za početak godine Kaptol je upotrebljavao oba stila: stilus nativitatis ili Annus domini, tj. datum rođenja Kristova 25. prosinca, i stilus incarnationis ili stil utjelovljenja Kristova, 25. ožujka, koji se stil javlja nešto kasnije od prvoga.

Iza formule datuma isprave Čazmanskog kaptola ne nose nikakve grafičke znakove, ni potpise ili bilo što slično, nego samo viseće ili utisnute kaptolske pečate, kao najbitniji vanjski element isprave.

S pravno gledišta oni su poput mnogih drugih kaptolskih pečata sj. Hrvatske pripadali među sigilla authentica maiora ili velike autentične pečate, koji su kao i svi drugi zajedno sa sadržajem isprave uživali u svim pravnim poslovima »plenissimam fidem« na čitavom državnom teritoriju. I njih je kao i druge kaptolske pečate šttilo hrvatsko-ugarsko pravo i svaka osoba, kaptol ili samostan koji bi ih krivotvorio podlijevao je teškoj kazni pod imenom »nota infidelitatis«. Za primjer takve kazne ponajbolje nam služe pečati Zagrebačkog kaptola. Kazna je bila strogo primjenjivana za svaku osobu ili kaptolsku i samostansku ustanovu koja bi sastavila lažnu ispravu i pečatili je lažnim ili originalnim autentičnim kaptolskim ili samostanskim pečatom. Kaptolima i samostanima kao ustanovama javne vjere kazna bi se izricala oduzimanjem

⁷¹ T. Smičiklas, C.D. IV, str. 304.

⁷² T. Smičiklas, C.D. IV, str. 476.

⁷³ T. Smičiklas, C.D. XI, str. 39.

⁷⁴ T. Smičiklas, C.D. XV, str. 301.

⁷⁵ T. Smičiklas, C.D. XVI, str. 370.

službe i djelatnosti koja je uživala javnu vjeru, a pojedincima bacanjem u tamnicu ili udaranjem užarenog pečatnjaka na oba obraza i na čelo. U Cazmanski kaptol i u njegove ljude koji su izlazili po potrebi stranaka, ili na zahtjev kralja, bana ili suda da utvrde razne sporove ili među zemljišnih posjeda imalo se veliko povjerenje. Koliko nam je poznato ovaj Kaptol takvo povjerenje nije nikada izgubio, te je ostao dosljedan u vršenju svoje službe vjerodostojnog mjesta i poslije srednjega vijeka. U svemu ovome nameće se pitanje zbog čega je Kaptol promijenio svoj prvobitni okrugli pečat u drugi oblika mandorle. Sigurnih izvora koji bi pobliže o tome govorili zasada nema, ali mislimo da bi to moglo biti iz ovih razloga: 1) da je netko pokušao krivotvoriti pečat, ili je to tada već netko učinio; 2) da je to sam Kaptol učinio zbog dotrajalosti pečatnih kalupa ili samog pečatnjaka; i 3) kako pečatna slika na prvom pečatu nije simbolizirala zbornu crkvu Sv. Duha, Kaptol je to jednostavno učinio na drugom pečatu, dodavši još sa staroga (pečata) likove apostola, uz nove koji prikazuju lik sv. Marije s Isusom i lik Boga Oca. Pritom valja napomenuti da su u tom vremenu Zagrebački i Požeški kaptol imali također pečate oblika mandorle. S novom pečatnom slikom od 1305, a možda i ranije, služio se Cazmanski kaptol kao locus credibilis sve do kraja srednjega vijeka, a i nakon toga.

5. Kraća sfragička zapažanja

Pečati Cazmanskog kaptola po svojoj građi nimalo se ne razlikuju od pečata drugih kaptola. I njemu je jedini i osnovni materijal za pečaćenje svih vrsta isprava služio pčelinji vosak, pergamenska kožica, pečatne vrpce i vrlo tanki papir koji se upotrebljavao samo za utisnute pečate. Treba razlikovati materijal za viseće pečate od onoga koji se rabio za utisnute.

Voštana gruda visećih pečata gotovo je uvijek pomiješana s terpentinom ili nekakvom smolom radi bolje čvrstoće i duže trajnosti. Uz takav vosak upotrebljavao se i drugi, gotovo potpuno čist bez ikakvih primjesa, koji bi se nadolijevao u »zdjelicu« voštane grude radi jasnije pečatne slike. Sastavni dio voštane grude čine pečatne vrpce, najčešće od pamučnog ili svilenog konca, spletene u jednu ili dvije, a ponekad i tri uzice ili pletenice. Obojene su različitim bojama, od crvene, zelene i žute u raznim tonovima pa do modre. Uvijek su pričvršćene za pliku isprave, izlazeći u dva smjera (kraka) na poledinu pečata.

Prvi pečat Cazmanskog kaptola okrugla je oblika, promjera 5,5 cm i bez protupečata. Suprotno ovome jest njegov drugi po redu viseći pečat oblika mandorle, veličine 7,8 x 5 cm s protupečatom utisnutim jedanput palcem ruke, a drugiput nekakvim okruglim predmetom bez ikakva znaka. Prema tome Cazmanski kaptol imao je dvije vrste pečatnih kalupa i pečatnjaka: kod prvog on je bio kružnog oblika, a kod drugog oblika mandorle. Utisnuti pečati (sigilla impressa) razlikuju se od visećih po sastavu voska, a onda i po tehničkim pečaćenja. Za njih se uvijek upotrebljavao čisti, gotovo prozirni pčelinji vosak, koji bi se, još dok je bio vruć, nadolijevao na pergamensku kožicu čiji su krajevi (završeci) izlazili na poledinu isprave. Odmah potom utiskivao bi se pečatnjak. Međutim, sačuvano je i takvih isprava koje sadrže kod utisnutih pečata još i tanki sloj papira, koji bi se naljepio na vrući vosak, a zatim utiskivao preko njega pečatnjak. Zahvaljujući takvoj tehnici pečaćenja, ostalo nam

je do danas mnogo više ušćuvanih utisnutih negoli visećih pečata. Cini se da Čazmanski kaptol na svojim ispravama do 1305. godine nije upotrebljavao okrugle utisnute pečate, a nakon toga, kad mijenja svoj prvi pečat u drugi, obje vrste pečata, i utisnuti i viseći, jednako su po prilici zastupljeni na pergamenama i papirnatim ispravama.

Po tipu pečati ovok Kaptola spadaju među natpisne i likovne velike pečate. Dok je kod prvoga pečatna slika izražena likovima apostola i Duhom Svetim u liku golubice, drugi po redu pečat prikazuje uz te elemente još i tri dodatna lika: lik Blažene Djevice Marije, lik Krista i lik Boga Oca te elemenat građevine (triptih) s dva zvonika. Takva pečatna slika kod visećih i utisnutih kaptolskih pečata ostala je posve i do u detalje ista i poslije srednjega vijeka. Kaptol je na svojim pečatima upotrebljavao dva natpisa. Na prvom on glasi: »+ SIGILLUM.CAPITULI.S(an)C(t)I.SP(irit)U(s).DE CHASMA«, a na drugom sadržaj je nešto izmijenjen: »SIGILLUM CAPITULI ECCL(es)-IE CHAZMENSIS«. Oba natpisa pisana su latinskim jezikom. Interpunkcija se javlja samo na prvom pečatu, i to znak križa (+) i znak točke (.) za razdvajanje. Abrevijacije se na oba pečata javljaju samo jednom u obliku per contractionem. To je vidljivo kod riječi SCI(sancti), SPU(spiritus) i ECCLIE(ecclesie). Natpisi su napisani rustičnom kapitalom, uz poneke izuzetke slova E, M, N, Z i H s uncijalnim oblikom. Drugih vidljivih osobina na koje bi valjalo skrenuti pažnju pri analizi pečatne slike nema.

6. Zaključak

Iako o povijesti Čazmanskog kaptola postoji priličan broj radova, to se ne može reći i za njegove pečate. Njih do danas i nije nitko pokušao obraditi, osim mađarskoga povjesničara Jánosa Jerneya, koji je to uradio još 1855. godine. Ali i on ih nije u cijelosti obradio, nego je samo priložio kraći osvrt na drugi po redu pečat, donoseći pritom i njegovu sliku. Tako je to sfragističko blago ostalo po našim i mađarskim arhivima gotovo netaknuto, pa prema tome i neobrađeno. Svestranom njegovom obradom došli smo do ovih rezultata:

1) Godina prve upotrebe kaptolskih pečata na ispravama Čazmanskog kaptola zasada je nepoznata. Ona je mogla biti i prije 1246. godine, jer je otada sačuvana zasada prva njegova isprava koja je bila pečaćena visećim pečatom kojeg danas nema. Prvi sačuvani viseći pečat nalazi se na ispravi iz 1277, a drugi su dva, koji također vise o ispravama, iz 1284. i 1296. godine. Sva tri su kružnog oblika s istom pečatnom slikom, koju je Kaptol upotrebljavao do kraja 13. stoljeća, odnosno do 1305. ili još oko te godine. Ona prikazuje 12 apostola i Duha Svetoga u liku golubice.

2) Isprava iz 1305, za koju Smičiklas donosi bilješku, dokazuje da je Čazmanski kaptol u tom vremenu promijenio svoj prvobitni okrugli pečat u drugi oblika mandorle. Njegova pečatna slika prikazuje: u donjem dijelu tri klasa žita, u središnjem pečatnom polju lik Bl. Dj. Marije s malim Isusom koju okružuje 12 apostola, iznad kojih su dva četverouglasta zvonika sa središnjim motivom golubice i dvostrukim križem, u gornjem dijelu lik Boga Oca koji između mjeseca i zvijezde blagoslivlja. Takvu pečatnu sliku imaju viseći i utisnuti kaptolski pečati do 18. stoljeća.

3) Dva po obliku različita pečata Cazmanskog kaptola imaju i dvije različite legende: dok kod prvog ona glasi »+ SIGHLLUM. CAPITULI.S(an)C(t)I. SP(irit)U(s).DE CHASMA«, sadržaj druge je »SIGHLLUM CAPITULI ECCL(es)IE CHAZMENSIS«. Pismo je latinsko, a oblik slova rustična kapitala i gotička majuskulna kapitala.

4) S pravnoga gledišta oni bijahu veliki autentični viseći i utisnuti pečati te su kao takvi uživali na svim vrstama kaptolskih isprava javnu vjeru.

5) Pečati Cazmanskog kaptola jednostrani su pečati (sigilla simplicia).

6) Cazmanski kaptol bio je zborni kaptol Sv. Duha u okviru zagrebačke biskupije.

DAS MITTELALTERLICHE KAPITEL VON ČAZMA UND SEINE
SIEGEL

Zusammenfassung

Während Über die Geschichte des Kapitels von Čazma mehrere bedeutendere Arbeiten bestehen, werden doch die Siegel, die als Beglaubigung der Tätigkeit des Kapitels als »locus credibilis« dienten, vernachlässigt. Etwas darüber schrieb im Jahre 1855 der ungarische Historiker Janos Jerney.

Über die Geschichte dieser mittelalterlichen Institution schrieb der Zagreber Domherr Toma Kovačević (1664—1724), später Milan Kučenjok (1844—1922), Matija Proštenik (1871—1946) dann Ljudevit Ivančan (1853—1935), und in der letzten Zeit Juraj Čuk, Zlatko Tanodi und Josip Buturac.

Alle Autoren sind sich darin einig, dass das Kapitel von Čazma vom Zagreber Bischof Stephan II im Jahre 1232 gegründet wurde. Die Gründungsurkunde betrachtet man auch als Statut des Kapitels.

Aufgrund dieser Urkunde begann auch bald die öffentliche Tätigkeit des Kapitels als »locus credibilis«. Es handelte sich meistens um Besitzsachen, Reambulationen, Zeugenaussagen, Verkauf usw. Die Schriftstücke darüber wurden vom Kapitelsschreiber geschrieben, unter der Kontrolle des Canonicus lector. Ausser dem Lektor bestanden im Kapitel der Canonicus praepositus, Canonicus cantor und Canonicus custos. Natürlich war der Gottesdienst die Hauptaufgabe dieser Priester, erst dann kam auch die Ausübung der »fides publica«. Wir haben noch viele Dokumente auch aus dem 17. Jh., die diese bedeutende öffentliche Tätigkeit beweisen. Die Glaubwürdigkeit der Dokumente galt im ganzen Königreich.

Es steht fest, dass die Urkunden des Kapitels schon im Jahre 1246, mit einem Siegel versehen wurden. Jedoch wurde das erste Siegel aus dem Jahre 1277. erhalten. Das ist ein Siegel in Rundform mit der Zentralgestalt des hl. Geistes und mit den 12 Aposteln. Um das läuft die Inschrift: + SIGILLUM CAPITULI S(an)C(t)I LSP(irit)U(s). DE CHASMA. Die Inschrift ist in rustikaler Kapitale geschrieben. Dieses Siegel wurde bis zum Jahre 1305. gebraucht.

Nach 1305 wurde vom Kapitel von Čazma ein neues Siegel gebraucht. Es war in Mandorlaform, in unteren Teil drei »Ahren, im mittleren die hl. Jungfrau Maria mit Jesus, umkreist von den 12 Aposteln. Darüber stehen zwei vierkantige Kirchentürme, zwischen ihnen eine Taube, Symbol des hl. Geistes. In dem obersten Feld sehen wir Gott Vater zwischen Mond und Sonne in segnender Geste. Die Inschrift lautet: SIGILLUM CAPITULI ECCL(es)IE CHA-

SMENSIS, in rustikaler Kapitale. Dieses Siegel wurde bis zum Ende des 18. Jh. gebraucht.

Die Siegel des Kapitels, hängende und eingedrückte, genossen die öffentliche Glaubwürdigkeit. Die Siegel sind einseitig (*sigilla simplicia*).

Das Kapitel von Čazma wirkte als »locus credibilis« als ein Gemeinschaftskörper im Rahmen der Zagreber Diözese.